

Анвар Анджанович ХУДОЯРОВ,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Ислом иқтисодиёти ва молияси, зиёрат
туризми
кафедраси доценти, иқтисод фанлари
номзоди
anvarxudoyorov111@gmail.com

ЎЗБЕКИСТОНДА ЗИЁРАТ ТУРИЗМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК ВА ТАШКИЛИЙ ЖИХАТЛАРИ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ, МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПАЛОМНИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND ORGANIZATIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PILGRIM TOURISM IN UZBEKISTAN

Аннотация. Мазкур мақолада зиёрат туризми ривожланишининг назарий-методологик асослари ҳамда ташкилий жиҳатлари кўриб чиқилган бўлиб унда соҳани ривожлантиришида кластерли сиёсат ва интеграциялашган маркетинг концепцияси илгари сурилган. Натижада халқаро ташкилотлар ва хорижий давлатлар билан зиёрат туризми соҳасида алоқалар ўрнатиши, мамлакатимизга туристлар оқимининг кириб келишини кўпайтириши, туристлар хавфсизлигини таъминлашни тартибга солувчи ташкилий-иқтисодий механизм тавсия этилган.

Таянч сўзлар. кластер, зиёрат туризми, диверсификация, тадбиркорлик, стандарт, ҳамкорлик, тажриба, ҳуқуқий асослар, хавфсизлик, ҳуқуқий-иқтисодий база.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и методологические основы также организационные аспекты развития паломнического туризма, что способствует продвижению концепции кластерной политики и интеграционного маркетинга в развитии отрасли. Связи с международными организациями и зарубежными странами в области туризма, увеличивает поток

туристов в нашу страну, создает все условия для туристов, повышает качество и культуру услуг.

Ключевые слова. кластер, паломнический туризм, диверсификация, предпринимательство, стандарт, партнерство, опыт, правовая база, безопасность, правовая и экономическая система.

Annotation. This article discusses the theoretical and methodological foundations of the development of pilgrimage tourism, which promotes the concept of cluster policy and integrated marketing in the development of the industry. One of the important factors in the development of tourism in our country is peace, stability, mutual understanding and solidarity.

Keywords. Cluster, tourist, tourism, diversification, entrepreneurship, standard, partnership, experience, legal framework, security, legal and economic system.

Ўзбекистон ўзининг бой маданият ва маънавий мероси, меъморий ва тасвирий санъати, тарихий обидалари билан ҳамда кўплаб дунёга таникли машҳур ва буюк аждодларимиз дунё олимлари ва сайёҳларини ўзига жалб этиб келмоқда. Бу ўз навбатида халқаро туризм индустриясида ўзимизга хос ўрнимиз ва нуфузимизни кўрсатади. Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда зиёрат туризмини ривожлантириш борасида Республикамиз Президентининг ташаббуслари билан Ўзбекистонда илк бор 2019 йил 21-23 февраль кунлари Бухоро шаҳрида зиёрат туризми бўйича биринчи халқаро форум ўтказилди. Форум доирасида Малайзия муфтийси Перлис Моҳд Асри бин Зайнул Абидин Ўзбекистоннинг фахрий зиёрат туризм элчиси этиб белгиланди. Бу ўз навбатида миллатларни, халқларни, динларни ўзаро ҳамжихатликга, иноқлик ва бағрикенгликка чақиради. Соҳанинг ривожланишида мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар ўзининг ижобий натижаларини кўрсатмоқда.

Таҳлилларига кўра зиёрат туризмнинг жаҳон иқтисодиётидаги ўрни, ижтимоий-иқтисодий аҳамияти тадқиқ этилган бўлиб, унинг ижтимоий-иқтисодий аҳамиятини тавсифловчи назарий ёндашувларни илмий-назарий жиҳатдан таҳлил этилган. Таъкидлаш жойизки 2019 йил 5-январда 2019-2025-йилларда Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш Концепцияси, ҳамда 2019 йил 18 июль куни “Туризм тўғрисида” ги қонуннинг янги таҳрирда қабул қилинди. Ўзбекистон Республикаси Президенти туризмни изчил

ривожлантириш истикболлари бағишланган йиғилишда “Ўзбекистон ҳам саёҳат, ҳам зиёрат учун қулай мамлакат. Чунки она заминимизда бутун дунёга маълум ва машҳур бўлган аждодларимиз мангу қўним топган. Улар қолдирган бой маънавий-маданий меросга халқаро майдонда кизиқиш жуда катта” – деб таъкидлаган эди. Глобал иқтисодий инновацион ўзгаришлар шароитида зиёрат туризмнинг ривожланиш хусусиятлари ва тенденциялари очиб бериш ҳамда уни самарали ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш нуқтаи назаридан ушбу масаланинг методологик-услубий ва амалий жиҳатларини тадқиқ этиш бугунги кунда долзарблиги билан аҳамиятлидир.

Таъкидлаш жойижики, Республикада зиёратгоҳлар турли идоралар тасарруфида бўлганлиги сабабли бугунги кунга қадар тегишли ягона реестр таркибига киритилмаган. Зиёратгоҳлар “диққатга сазавор жойлар» деган атама билан белгиланган ва улар муайян ҳуқуқий ва идоравий бошқарув асосларига эга эмас. Таҳлилларга кўра республикада зиёратгоҳларни ягона идоравий бошқарув механизмини ва тегишли реестр тизимини такомиллаштириш мақсадга мувофиқ бўлади. Мазкур илмий иш тадқиқоти натижасида соҳани ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш зиёрат туризмни ривожлантиришга хизмат қилади.

Шу билан бир қаторда, тизимлар назарияси ва тизимли ёндашувларни тадқиқ этиш асосида зиёрат туризми ривожланишининг ўзига хос тизимли хусусиятлари белгиланган ҳамда зиёрат туризмнинг тизимли ёндашув асосидаги такомиллаштирилган ташкилий-иқтисодий механизм таклиф этилиб, унинг асосий таркибий қисми сифатида интеграциялашган маркетинг концепцияси ҳамда зиёрат туристик кластерни шакллантириш таклифи назарий-методологик жиҳатдан асосланган ва уни шакллантириш босқичлари ишлаб чиқилган. “Туризм” “Зиёрат туризми”, “Диний туризм” атамасига берилган илмий таърифлар унинг моҳиятини ёритишда: “Туризм” “Зиёрат туризми” “Диний туризм” атамасини талқин этишда “талаб” нуқтаи назаридан ҳамда “таклиф” нуқтаи назаридан ёндашилганлиги белгиланди.

Бу борада Халқаро Туризм Академияси вице-президенти М.Б.Биржаковнинг фикрига

кўра, “Туризм бу: биринчидан, туризмнинг аниқ мақсадлари асосида туристлар томонидан амалга ошириладиган саёҳатларнинг ўзига хос оммабоп шакли, яъни туристнинг фаолияти шакли; иккинчидан, ушбу саёҳатларни ташкиллаштириш ва амалга ошириш бўйича туристик фаолиятдир. Туристтик фаолият эса туризм индустрияси ва унга алоқадор тармоқ корхоналари томонидан амалга оширилади” [4:113.]деб таъкидлаб ўтилган.

Шу билан бир қаторда мамлакатимизда соҳанинг етакчи мутахассислари ва олимларидан бири Н.Тухлиевнинг бу борадаги: “Туризмни талаб ва таклифнинг комплекс тизими сифатида кўриб чиқиш мумкин, [5:176.]деган фикрига кўшилиамиз ҳамда “туризм” “зиёрат туризми” “диний туризм” тушунчасини “талаб ва таклифнинг тизимли уйғун бирлиги” нуқтаи назаридан кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Таҳлил натижалари “зиёрат туризми” тушунчасини талаб ва таклифнинг уйғун бирлиги нуқтаи назаридан кўриб чиқиш уни тармоқлараро мажмуа тузилмаси негизида шакилланидиган очиқ ижтимоий-иқтисодий тизим сифатидаги характерини тўлиқ изоҳлаб беради. Жаҳон туризмида мусулмонларнинг дунё бўйлаб турли мақсадларда, зиёрат қилиш, диний ибодатларни адо этиш (ҳаж ва умра), ризқ излаш ва бошқа сабаблари билан саёҳат қилишлари сайёҳлик соҳасида ўзига хос ёндашув ва стандартларга асос солинишига тўртки бўлди.

Бу борада, соҳа мутахассислари мусулмонларнинг диний талабларидан чекланмаган ҳолда турли сабаб билан саёҳат қилишларини барча учун бирдай бўлишини таъминлашда қандай номланиши устида фикр билдирилган. Турли атамалар тавсия этилди: зиёрат туризми, исломий туризм, диний туризм, шаръий туризм, ҳалол туризм ва ҳаказо.

Мутахассислар томонидан юқорида келтирилган тегишли атамалар мақсадни тўла қамраб олмаслиги билан муоммоли жиҳатлари намоён эди. Мисол учун оладиган бўлсак зиёрат туризми дейилганда аксарият мусулмонлар фақат ҳаж ва умра зиёратларини назарда тутадилар, ислом туризми ва диний туризм эса шопинг, саёҳат, дам олишни каби жиҳатларни қамраб олмайди, мусулмонлар томонидан амалга ошириладиган барча саёҳат

хам тўлалигича шаръий бўлмаслиги мумкин ва ҳаказо.

Халқаро туризмда мусулмонлар учун қулай саёҳат фақат диний мақсадлар билан, диний сабабларни ёки мусулмон мамлакатларни саёҳат қилиш назарда тутилмайди. Балки у саёҳатларнинг диний амаллари ва талабларини тарқ этмаган ҳолда саёҳат қилишга қулай бўлган муҳитни билдиради.

Зиёрат туризми кўпчилик тадқиқотчилар томонидан диний туризмнинг бир тури сифатида қаралади. Хусусан, А.В. Бабкин, М.Б. Биржаков, Т.Т. Христовлар диний туризмнинг иккита асосий турини: зиёрат туризми ва ўрганишга оид экскурсион йўналишдаги диний туризмни ажратиб кўрсатади. А.В. Бабкиннинг фикрича, диний туризм муқаддас жойлар, диний марказларга бораётган туристларга хизмат кўрсатиш ва уларнинг эҳтиёжларини қондириш билан боғлиқ бўлган фаолият тури ҳисобланади. Зиёрат туризми эса, бирон бир динга эътиқод қилувчи кишиларнинг тавоф қилиш мақсадида муқаддас жойларга бориши деб қаралади. [6:152.]

Л.В. Байлагасов ва М.И. Гоппалар зиёрат туризмга кенгроқ тушунча сифатида қарашади. Уларнинг фикрича, зиёрат туризми нафақат дин билан боғлиқ, балки машҳур кишилар қабри ёки уй музейини бориб кўриш, уларни хотирлашни ҳам ўз ичига олади. [7:182] Айрим олимлар диний ва зиёрат туризмни айнанлаштиради. Масалан, М.А. Винокуровнинг таъкидлашича, диний туризм (зиёрат туризми) муҳим диний маросимларда иштирок этиш учун сафарга чиқиш, диний ёдгорликлар ёки бошқа динлар тарихи ва маданияти билан танишиш мақсадидаги турлар, шунингдек, мутахассисларнинг дин масалалари билан боғлиқ илмий сафарларини кўзда тутати. [8:69] К.А.Мазин “турист” ва “зиёратчи”, “туризм” ва “зиёрат” тушунчаларини айнанлаштириш нотўғри деб ҳисоблайди. Зиёратни туризм сифатида қарашга умуман қўшилмайди [9:86.] Лекин туризм фаолият тури сифатида зиёрат тушунчаси ва унинг моҳиятидан фарқ қилмайди.

“Ўзбекистон Республикасининг туризм тўғрисидаги Қонунида тур муайян йўналиш бўйича туристик хизматлар мажмуи (жой бандлаш, жойлаштириш, овқатлантириш, транспорт, рекреация, экскурсия хизматлари ва бошқа хизматлар) билан таъминланган

аниқ муддатлардаги туристик саёҳат деб таърифланган. Ушбу таърифга асосан зиёрат ҳам тур дейиш мумкин”. [11:59]

Бизнинг фикримизча, зиёрат туризми муқаддас қадамжоларни зиёрат қилиш, улуғ аждодларимизга эҳтиром кўрсатиш, уларнинг ўтмишдаги ҳаёти ва яратган маданий-маърифий ҳамда тарихий мероси билан танишиш, уларни хотирлаш, шунингдек, диний ва дунёвий маросимларда қатнашиш мақсадида амалга ошириладиган сафарларни ўз ичига олади.

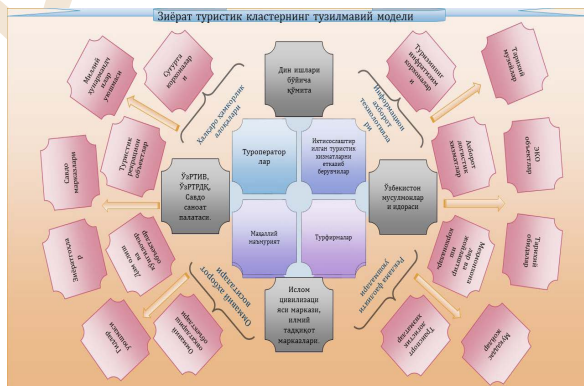
Диний туризм ва зиёрат туризми бири-бирига жуда яқин тушунчалар бўлсада, бизнинг фикримизча, улар орасида айрим фарқли жиҳатлар ҳам мавжуд. Диний туризм бевосита дин билан боғлиқ одатлар, тадбирлар, маросимларга қатнашиш, сиғиниш, тавоф қилиш, турли амалларни бажариш ёки уларни ўрганиш мақсадида амалга оширилса, зиёрат туризми умуман дин билан боғлиқ бўлмаслиги ҳам мумкин. Масалан, биринчи Президентимиз Ислом Каримовнинг қабрини нафақат ислом динига эътиқод қилувчилар, балки бошқа динга мансуб ватандошларимиз ҳамда хорижликлар ёки умуман ҳеч бир динга эътиқод қилмайдиганлар ҳам зиёрат қилишади.

Таъкидлаш жойизки, мамлакатимизда зиёрат туризмни ривожлантиришда ислом динининг ўрни бекиёс. Ўзбекистон - ислом дини ривожига улкан ҳисса қўшган кўплаб буюк уламолар камол топган ва ижод қилган табарруқ замин. Зиёрат инсонларнинг муқаддас жойларга ўз жони ва танини, руҳиятини соғайтириш, яқинларини дуо қилиш ва ўз иймон-эътиқодига содиқликни намоён этиш мақсадида сажда қилиш, сиғинишга интилишидир. Зиёрат туризми диний туризмнинг бир тури бўлиб, турли дин намояндаларининг ўз динидаги муқаддас жойларга зиёрат мақсадларини амалга ошириш учун сафар қилишни назарда тутилади.

Диний туризм – ҳаёт мазмунини англаш, қилган гуноҳларидан кечирим сўраш, руҳий хотиржамлик, ўтган қариндош-уруғлар ҳаққига дуо қилиш, диний эътиқодни намоёйиш этиш, миннатдорчилик билдириш, айрим руҳий ва жисмоний хасталиклардан холи бўлишни назарда тутати. Диний туризмда кишиларнинг диний эътиқодига қараб имкон қадар қадамжоларга саёҳат қилиш зарур бўлса, зиёрат туризмида бундай саёҳат ихтиёрий ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси президентининг 2016-йил 2 декабрдаги "Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чор-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5326 сонли фармонларида олдимизга қўйилган тегишли вазифалар асосида зиёрат туризмни ривожлантиришнинг самарали ташкилий-иқтисодий услуги сифатида зиёрат туризм кластерни ҳамда интеграциялашган маркетинг концепциясини шакллантириш таклифи назарий-услубий жиҳатдан асослаб берилган ҳамда унинг таркибий тузилмаси ишлаб чиқилган.

Халқаро миқёсидаги мавжуд назарий, амалий ва услубий ёндашувларни тадқиқ этган ҳолда Ўзбекистонда зиёрат туризми кластерини шакллантириш босқичлари ишлаб чиқилди.(1-расм) Биринчи босқич ўз ичига зиёрат туризми кластерини шакллантиришнинг ғоявий моделини олса, иккинчи босқич уни шакллантиришнинг лойиҳавий моделини яратад. Натижада кластерли ёндашув асосида зиёрат туризмни ривожлантириш концепцияси шаклланади.Кластерлар, жумладан, зиёрат туризми кластери ўзига хос инновацион тизим бўлиб, мамлакат иқтисодиётининг самарали ривожланиши, унинг рақобатбардошлигини ошириш, фан, тълим, кадрлар тайёрлаш тизими ва бизнес ўртасида ҳамкорликни кучайтириш учун асос бўлади.

1-расм. Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган зиёрат туристик кластерининг тузилмавий модели.

Таълим институти туризм кластер шаклланишида муҳим аҳамиятга эга ижтимоий институт бўлиб, тадбиркорлик субъектларини малакали кадрлар билан таъминлайди.

“Ўзбекистонда зиёрат туризми кластерларини ташкил этиш ва ривожлантиришдан асосий мақсад юртимизнинг табиий, ижтимоий-иқтисодий ресурс ва инновация салоҳиятидан фойдаланган ҳолда сифатли рақобатбардош тур маҳсулотларимизни жаҳон бозорларига олиб чиқишдан иборат.” [10:48.]

Ўзбекистонда зиёрат туризми бозорини тартибга солиш ва қўллаб-қувватлашнинг ташкилий иқтисодий механизмларини такомиллаштириш йўллари борасидаги тадқиқот натижаларига кўра бугунги кунда сайёҳлик индустрияси иқтисодиёти давлатнинг нафақат ижтимоий-иқтисодий алоқалар ва муносабатлар субъекти, айнан бу муносабатларни тартибга солиб турувчи бўгин сифатида намоён бўлмоқда. Натижада сайёҳлик индустриясининг ривожланиши, аввало, бугунги кунда ташқи муҳитни замонавий халқаро талабларга жавоб берадиган даражада тартибга солиб туриш тизимининг такомиллашувини белгилаб беради.

2-расм. Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган Ўзбекистонда зиёрат туризми ресурсларининг ягона реесторини ривожлантириш механизми.

Зиёрат туризмнинг мураккаблиги, уни тартибга солиб турувчи тизимнинг кўпқирралигини изоҳлаб, мазкур тизимни шакллантириш ва такомиллаштиришда тизимлар ва бошқарув назариясини инобатга олишни белгилайди.

Мазкур илмий иш тадқиқоти натижасида соҳани ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш орқали масаланинг ечими тавсия этилди(2-расм). Бу эса, юртимизда зиёрат туризми ривожланиши учун улкан имкониятлар эшигини очади.

